

Kapitel 5

Datainsamling genom språkelicitering

Jouni F. Maho

1. Inledning

Världen är full av språk. En hel del av dessa vet vi ganska mycket om, andra vet vi mindre om, medan ytterligare andra vet vi i stort sett ingenting om. För att kunna öka vår kunskap om dessa senare språk måste vi på något sätt samla, dokumentera och systematisera kunskap om dem. Vad vi för dessa språk är intresserade av att göra är en s.k. *språkbeskrivning*, vilken kan vara mer eller mindre fullständig (se mera om detta längre fram).

Källan till en språkbeskrivning är, så gott som alltid, en infödd talare (eller för all del flera), som i sin egenskap av just källa fungerar som en *informant*. Ibland kan det även vara fråga om att beskriva ej längre talade språk för vilka det inte längre finns några infödda talare. Då får man istället förlita sig på eventuella mer eller mindre fragmentariska textdokument, t.ex. de gamla hieroglyferna. Denna senare typ av språkbeskrivningar kommer vi emellertid helt att bortse ifrån nedan (se dock mera om detta i kapitlet om filologi).

Vad detta kapitel således kommer att handla om är den metod som en lingvist i samarbete med en informant använder för att nå en beskrivning av ett tidigare okänt språk, s.k. *språkelicitering* (alt. *informantarbete*, ibland även *lingvistisk intervju*). I sammanhanget bör det noteras att det är fullt möjligt att medelst språkelicitering samla fakta om redan tidigare beskrivna språk, även om den nedan beskrivna metoden oftast är reserverad för just okända, eller snarare dåligt beskrivna/dokumenterade, språk.

Notera även att termen *språk* används relativt otekniskt i detta kapitel, d.v.s. med språk menar vi inbegripa även sådant som i mera teknisk litteratur hellre kanske skulle benämnas *dialekt, sociolekt, idiolekt*, e.dyl. Då behov av närmare specificering föreligger refererar vi till informantens språk som *målspråk* (d.v.s. det språk vi vill komma åt) medan vi refererar till det språk som lingvisten och informanten nyttjar som huvudsakligt kommunikationsmedel som *kontaktspråk*.

2. Kort om språkbeskrivningar

Själva syftet med att göra språkbeskrivningar varierar avsevärt från fall till fall. Det kan t.ex. vara fråga om att helt enkelt vilja förstå språkets typologiska natur, kanske för att språket är dåligt beskrivet, anses vara ovanligt, talas av få människor och är på väg att dö ut, m.m. Det kan vara att man vill öka den allmänlingvistiska kunskapsbasen om världens språk och hur dessa kan eller inte kan se ut, vilket är ett nog så viktigt syfte att göra språkbeskrivningar. Ett ytterligare viktigt syfte kan vara att standardisera språket för att t.ex. öka dess prestige och möjligheter att kunna fungera som undervisningsspråk i skolan. Historiskt sett har dock den vanligaste orsaken till att språkbeskrivningar överhuvudtaget sett dagens ljus varit att olika kristna missionsförbund i sin jakt efter "vilsna" själar velat översätta bibeln till så många språk som möjligt (se bl.a. Grimes 1988 för en uppdaterad lista med hur långt man kommit i detta arbete).

Vad bör då en språkbeskrivning innehålla? Något förenklat kan vi börja med att dela in språkbeskrivningar i två huvudsakliga typer, nämligen *partiella* respektive *kompletta språkbeskrivningar*.

Ibland är lingvisten intresserad av att studera enskilda aspekter av ett eller flera språk, kanske i syfte att göra en mer eller mindre översiktlig studie över ett större eller mindre språkområde i syfte att få fram en bild över den språkliga variationen inom området ifråga, t.ex. då Bernhard Karlgren under början av 1900-talet reste runt på den kinesiska landsbyggen och samlade långa ordlistor från olika byar för att kunna göra bl.a. en dialektklassificering (baserad på likhet, alt. olikhet, i vokabulär). Denna typ av språkbeskrivning kallar vi *partiell språkbeskrivning* då syftet inte är att "fullständigt" beskriva ett språk utan endast en, eller ett fåtal, enskild(a) aspekt(er).

Med *komplett språkbeskrivning* (se även under 6 nedan) menas här en så fullständig beskrivning som möjligt av ett språks lexikon, fonologi (inkl. prosodi) samt

grammatik (d.v.s. morfologi och syntax). Att det här är frågan om enbart dessa typer av kunskap är grundat på tradition mera än vetenskapligt teoretiserande, ty naturligtvis inkluderar ett språk fler aspekter än enbart de nämnda, t.ex. specialstudier av ett språks ordförråd (vilket förvisso många antropologer sysslar med, bl.a. släktskapsterminologi), pragmatik och kroppsspråk. Anledningen till att vi ändå kallar detta *komplett (språkbeskrivning)* är helt enkelt för att det är framför allt den fonologiska och grammatiska kunskapen som är nödvändig för att t.ex. kunna standardisera ett språk. Jämsides med lexikonet är dessa därtill grundläggande kunskaper för att lära sig tala språket ifråga. Vad gäller lexikografisk kunskap brukar den traditionellt anses viktig ur en rent språkpolitisk synvinkel då, förutom en ortografi (eller, något förenklat, en standardisering av fonologin), ett standardiserat och moderniserat ordförråd ses som ett viktigt steg i erkännandet av språks (officiella) politiska status. Traditionellt sett har det således blivit så att de flesta språkbeskrivningar av tidigare okända språk begränsat sig till just lexikon och/eller fonologi och grammatik, även om pragmatisk kunskap börjar dyka upp i allt fler moderna grammatikböcker. Övriga språkliga aspekter brukar man traditionellt behandla i partiella språkbeskrivningar, t.ex. studier av kroppsspråk. Strikt menat är emellertid samtliga språkbeskrivningar mer eller mindre partiella/kompleta då en helt fullständig språkbeskrivning, av en mängd varierande orsaker, knappast låter sig göras.

För kompletta språkbeskrivningar krävs att lingvisten har en relativt genomgående och regelbunden kontakt med sin(a) informant(er), varför lingvisten i detta fall måste jobba med ett långt färre antal informanter än den som sysslar med partiella språkbeskrivningar. Själva förfaringssättet under språkeliciteringen skiljer sig också något beroende på vilken typ av språkbeskrivning lingvisten är intresserad av att göra, framför allt ifråga om hur intensivt man samarbetar med sin(a) informant(er). Metodbeskrivningen nedan kommer i första hand att förutsätta en komplett språkbeskrivning varför termen *språkbeskrivning* fortsättningsvis, såvida inget i övrigt anges, kommer att syfta på just detta.

3. Att hitta och arbeta med informanter

Med utgångspunkt från att vi redan har bestämt oss för vilket språk vi vill studera (ett val som har sina kval) så gäller det att hitta informanter, d.v.s. infödda talare av språket ifråga. Men att hitta informanter är inte alltid oproblemiskt. I bästa fall är lingvisten själv en infödd talare av språket och kan då själv fungera som sin

huvudsakliga informant. Men tyvärr finns det inte utbildade lingvister bland all världens språk varför det stora flertalet språkbeskrivningar fortfarande utförs av andra än infödda talare, vilket är speciellt sant ifråga om språk som talas av relativt små folkgrupper.

Därtill finns majoriteten av världens odokumenterade språk i den s.k. tredje världen, medan det fortfarande till stor del tyvärr är så att majoriteten av lingvister som ägnar sig åt språkbeskrivningar huvudsakligen finns vid antingen europeiska eller amerikanska universitet. Detta gör att informanter och lingvister, i sina respektive naturliga tillhåll, är förhållandevis långt ifrån varandra. Förvisso kan man samarbeta med informanter i princip var som helst, d.v.s. lika väl som lingvisten kan åka ut till sin informant så kan informanten komma till lingvisten. Men eftersom språk bäst studeras i den miljö där de används, får lingvisten allt som oftast ge sig ut i fält, ibland ganska långt.

Inför ett eventuellt fältarbete utomlands (vilket det ofta kan vara fråga om) krävs, förutom de vanliga reseförberedelserna (typ visum, vaccinationer, etc.), oftast ett s.k. *forskningstillstånd* från lämplig myndighet i det berörda landet (vanligtvis kulturdepartmentet eller motsvarande). För att få ett sådant krävs att man har en någorlunda väldefinierad forskningsuppgift samt, oftast, att man har en etablerad kontakt med någon i landet, förslagsvis en forskarkollega. Detta är nog så viktigt för en lyckad arbetsuppgift, då någon med lokalkännedom kan fungera som en värdefull guide och, inte minst, tolk.

Innan man ger sig ut på resor kan det vara rekommendabelt att ta reda på områdets semesterperioder, skördesäsonger, o.dyl. Det kan vara nog svårt att hitta villiga informanter mitt under skördesäsongen i t.ex. ett jordbrukarsamhälle. Å andra sidan kan semesterperioder vara minst lika snopna, speciellt om man, som många lingvister gör, förlitar sig på universitetsstudenter som informanter. Att arbeta med studenter har dock den fördelen att man då har sina informanter inom ett relativt begränsat geografiskt område (universitetet, dess kampus, e.dyl.) samt att man då kan slippa resa land och rike runt, vilket är nog så praktiskt i många länder i tredje världen med relativt dåligt utbyggd infrastruktur. Detta förutsätter dock att man har en universitetskontakt genom vilken man får tillåtelse att inte bara störa studenterna men även, i bästa fall, kanske t.o.m. låna lokaler. Om man, å andra sidan och vilket inte så sällan sker, måste ut i den s.k. "bushen" för att leta informanter är en guide med lokalkännedom ytterst nyttig i ett oftast obekant område.

I "politiskt heta" områden kan det ibland vara svårt att få folk att ställa upp, speciellt på bandinspelningar. Detta kan även vara problem om man jobbar bland minoritetsgrupper. Detta kan dock överkommas om man har möjlighet att bekanta sig med gruppen över en längre tidsperiod. Oftast behöver man då någon som kan agera som ett slags mellanhand. Återigen, man kan inte nog betona vikten av att ha en kontakt som är bekant med språket, talarna och området.

Vad sedan gäller vem eller vilka man väljer till sina informanter är valet inte alltid lingvistens. I många fall får lingvisten helt enkelt "nöja" sig med den (eller de) som är villig(a) att ställa upp. Ibland kan ens kontakt t.o.m. ha ordnat någon genom sina kontakter. Om man emellertid har möjlighet att vistas en längre tid bland dem som talar språket har man å andra sidan större chanser att styra valet av informant. Fast med lite sunt förnuft och aningen inlevelseförmåga kan man i princip jobba med i stort sett vem som helst. Problemet med "vem som helst" är att man gärna vill kunna beskriva ett språkbruk som är representativt, inte bara för en enskild individ, utan för hela talargruppen, varför "vem som helst" verkligen bör vara just "vem som helst" (vilket inte alltid är självklart). De allra flesta språkbeskrivare förlitar sig av rent praktiska skäl på *en* pålitlig informant. Risken med detta är att man inte har någon reell möjlighet att kontrollera den enskilda informantens eventuella språkliga egenheter. Det mest ideala vore givetvis att kunna studera språkbruket hos samtliga individer i en språkgrupp, vilket dock knappast ligger inom det rimligas gräns. Rent vetenskapsfilosofiskt är detta naturligtvis ett gissel, vilket delvis kan överbryggas om man explicit noterar att det man studerar inte är *gruppens språk* utan *informantens idiolekt*. Man bör således i möjligaste mån definiera sin språkbeskrivning så gott det går med hänseende på sådana faktorer som informantens kön, ålder, hemvist, social status, etc., d.v.s. att helt enkelt förklara på *vems* språkbruk språkbeskrivningen baserar sig. Detta görs allt som oftast i många moderna språkbeskrivningar, om än inte i den omfattning som vore önskvärd (se dock mera om representativitet i kapitel 4 ovan).

Hur som helst, att arbeta med informanter kräver en hel del rent praktiska förberedelser, speciellt då man ska syssla med språkelicitering, framför allt vad gäller teknisk apparatur, t.ex. bandspelare (se närmare om inspelningsteknik i kapitel 7). Små händiga freestyles är faktiskt inte dumma. De är lätta och behändiga att resa med, kräver ingen inspelningsstudio och ger dessutom ett förvånansvärt bra inspelningsresultat i fält. Man bör dock ta med sig extra kassettband och, icke minst, batterier. Beroende på vart i världen man är tvungen att bege sig, varierar utbudet av dylika ting. Innan man ska till att elicitera kan det

därtill vara bra att i förväg ha testat bandspelare och, framför allt, gjort en del testinspelningar så att man får något slags hum om bl.a. att bandspelaren fungerar, var mikrofonen ger bäst resultat, hur mycket eventuella störningar från omgivningen påverkar (fågelkvitter, trafikbuller, o.s.v.), m.m.

4. Inför språkeliciterandet

Somliga lingvister (t.ex. Bloomfield 1942) anser att man helt ska tappa sitt sinne på allt vad man vet om språk innan man ger sig i kast med att söka beskriva nya, okända språk. Detta kan dock vara till större nackdel än fördel. Framför allt finns det två "saker" som man bör förkovra sig i, nämligen *allmän språktypologi* (framför allt vad gäller språkliga universalier) samt *tidigare publicerat material* om språket, språkområdet och/eller talarna ifråga (i den mån sådant finns tillgängligt). Vi förutsätter här att den presumptiva språkbeskrivaren redan har en viss allmänlingvistisk kompetens.

Vad vi idag vet om språkliga universalier är, eller kan åtminstone vara, till mycket stor hjälp (se bl.a. Greenberg 1966). Om vi t.ex. snabbt kommer fram till att det undersökta språket nyttjar en VSO-ordföljd kan vi med relativt stor sannolikhet även förvänta oss existensen av prepositioner samt, om än med något mindre sannolikhet, andra karakteristiska särdrag, t.ex. hur genitivkonstruktioner ser ut, m.m.

Något som dock kan vara ännu viktigare att ta del av är den eventuella litteratur som finns tillgänglig om själva språket, om än så liten. För de allra flesta språk är den tillgängliga litteraturen högst minimal, allt från någon enstaka ordlista i en antropologisk avhandling, benämning i en reseskildring från 1800-talet till, om man har tur, en mer eller mindre välgjord grammatikbeskrivning från 1800-talet eller tidigt 1900-tal. Även om dessa kanske inte alltid hjälper så mycket kan de, i bästa fall, ge fingervisningar angående karakteristiska särdrag i språket.

Därtill kan det även vara rekommendabelt att ta del av den litteratur som finns publicerad om kringliggande språk (återigen, om sådan finns), ty trots att de allra flesta språk i världen saknar dugliga språkbeskrivningar finns det få språk som är oklassificerade genetiskt (som vi till dags dato känner till). Att studera vad som sagts angående kringliggande språk kan hjälpa språkbeskrivaren en hel del på traven. Detta är dock inte helt oproblematiskt, speciellt i områden med rik språkgenetisk flora.

Ytterligare något som kan vara viktigt att ta del av är eventuella antropologiska beskrivningar av talarna och deras samhälle/kultur. Om vi t.ex. i förväg vet att talarna är ett nomadiserande boskapsskötarfolk kan vi även förvänta oss ett elaborerat ordförråd vad gäller just boskapsskötsel. Därtill kan det vara av vikt om vi vet att samhället ifråga har en stark social hierarki, med strikta sociala barriärer, från vilket vi kan härleda existensen av sociala variationer i språkbruket vilket, i sin tur, kan och bör ha en viss inverkan på t.ex. valet av informant(er).

5. Språkeliciteringen

Att elicitera går i korthet ut på att med någon form av systematiserade stimuli få en informant att producera yttranden i dennes modersmål, t.ex. genom att be informanten översätta språkliga yttranden från ett kontaktspråk (vanligtvis lingvistens språk) till målspråket (d.v.s. informantens språk). Ibland måste lingvisten arbeta genom tolk, speciellt om lingvisten inte lyckats hitta en informant med vilken han/hon har ett gemensamt kontaktspråk. Översättningen sker då i två steg och även om detta inte är rekommendabelt kan det ibland vara den enda utvägen (såvida man inte har sänär på obegränsade tidsresurser till förfogande).

Hur som helst, elicitering kan göras på olika sätt (se även Samarin 1967: 112ff.). Den vanligaste typen går ut på att helt enkelt be informanten namnge det man pekar på, vilket vi kan kalla *direktelicitering*. En annan vanlig eliciteringsmetod är att s.a.s. "ord för ord" be informanten översätta det man säger, vilket vi kan kalla *enkel elicitering*. I stort sett all elicitering börjar med direkt- eller enkel elicitering. Utöver dessa två typer kan vi inledningsvis även urskilja s.k. *korrektiv elicitering* som går ut på att lingvisten själv försöker sig på att uttala ord, eller längre uttryck, vilka informanten därigenom får rätta/korrigera (eller, för all del, berömma). Korrektiv elicitering är högeligen rekommendabelt att nyttja genom så gott som hela eliciteringen, från början till slut.

En viktig sak att betona är *planering*. Man bör planera språkeliciteringen innan man ger sig i kast med det och även om planer ofta blir kullkastade i större eller mindre grad så vittnar de flesta fältlingvister om att planering är i det närmaste oundgängligt. Det är således rekommendabelt att ha något slags (förplanerad) struktur på sitt eliciterande, för vilket en enkel rekommendation följer nedan. Som grund kan vi börja med följande enkla fyrfassschema (jmf även Nida 1947: 141ff.):

ord   -> *fraser*   -> *meningar*   -> *texter*

Vad detta vill säga är att man börjar med enskilda ord för att därifrån gå vidare till mera komplexa språkstrukturer. Måhända ett något trivialt påpekande men icke desto mindre värt att nämnas. Exakt vad dessa fyra faser innebär förklaras närmare nedan.

Notera dock att det inte är nödvändigt att strikt följa ordningen i nedan föreslagna schema, åtminstone vad gäller de tre första faserna (jmf bl.a. Bloch & Trager 1942 samt Bloomfield 1942). Man kan mycket väl kombinera *ord*-fasen med *fras*-fasen och t.o.m. med *mening*-fasen. Poängen ligger i att man går från relativt enkla strukturer mot mera komplexa. Om man sedan börjar med enskilda ord eller enkla meningar är snarare en smaksak och beror mycket på hur mycket man vet om målspråket innan eliciteringen. *Text*-fasen bör dock inte kombineras med någon av de tidigare eftersom den kräver att man kommit relativt långt i analysen av det övriga materialet då analys av texter sällan låter sig göras med någon enkelhet.

Ordfasen: Då man ska till att elicitera enskilda ord kan det vara lämpligt att (åtminstone inledningsvis) begränsa sig till så konkreta objekt som möjligt, d.v.s. sådant som man enkelt kan peka på, t.ex. naturfenomen, kroppsdelar, växter, blommor, träd, djur, maträtter, kläder, smycken, verktyg, artefakter av olika slag, m.m. Bilderböcker är faktiskt rätt användbara i sammanhanget, t.ex. *The mammals of southern Africa* e.dyl. (beroende på var i världen man befinner sig). De ord man på detta vis samlar kommer då oftast att röra sig om, vad vi i europeiska grammatikor klassificerar som, nomen, pronomen och även verb. Det är viktigt att notera att ordklasser i traditionell grammatisk mening inte är några självklara kategorier. I många språk, framför allt i de s.k. isolerande språken, görs det sällan någon formell skillnad mellan vad vi i europeiska språk kategoriserar som nomen respektive verb.

Vad gäller pronomen så kan man med fördel inkludera även sådana, men det är viktigt att betona att en del språk, trots att de har s.k. självständiga pronomen ('jag', 'du', etc.), inte nyttjar dessa i samma omfattning som t.ex. de germanska språken (jmf personböjning av verb i t.ex. spanska). Därtill ser pronomensystemen inte lika ut i alla världens språk.

Då man inkluderar ord för aktiviteter (eller vad vi i Europa kategoriserar som verb) gör man detta enklast genom en variant av s.k. *målinriktad elicitering* (se även under "meningar" nedan), d.v.s. man fokuserar eliciteringen kring ett specifikt lingvistiskt, eller annat, fenomen. I detta fall blir det frågan om att strukturera ordlistan i semantiskt enhetliga grupper, eller s.k. semantiska fält. Framför allt blir det mycket enklare för informanten att avhandla ordeliciterandet mera konsekvent då man gör det s.a.s. ämne för ämne. Detta ger även utmärkt tillfälle att försöka systematisera de eliciterade orden i kulturspecifika kategoriseringsmönster, vilket är nog så viktigt inte bara ur en rent lingvistisk synvinkel även en antropologisk/etnologisk.

Tabellen nedan illustrerar enkelt hur man kan konstruera en ordlista:

<i>kontaktspråk</i>		<i>målspråk</i>
växter	namn på olika lokala blommor, buskar, etc.	
djur	namn på olika lokala djurarter, produkter utvunna från djur, etc.	
matlagning	namn på olika kärl, köksverktyg, matlagningsmetoder, maträtter, etc.	
...	...	

Då man är ute efter att göra kompletta språkbeskrivningar bör man vara beredd på att arbeta med relativt långa ordlistor (d.v.s. räknat i tusental), varför det vid ordelicitering av rent praktiska skäl faktiskt kan vara fördelaktigt att jobba med flera informanter. Istället för att låta *en* informant översätta och upprepa vad man vill ha översatt kan man låta tre eller fyra informanter efter varandra översätta det ord man är ute efter. Detta för att, i möjligaste mån, eliminera effekten av en enskild informants språkliga egenheter men även p.g.a. att genom att flera informanter ges möjlighet att samarbeta och diskutera oklarheter och/eller meningsskiljaktigheter minskar man den tristess som ett monotont rabblande av långa ordlistor gärna skapar. Av samma anledning är det för övrigt högeligen rekommendabelt att tillåta avbrott och diskussioner även då man arbetar med endast en informant.

I den mån man begränsar semantik till rent lexikografisk kunskap får man genom ordelicitering veta en hel del om detta, speciellt om man strukturer informationen i enlighet med semantiska fält. Dock, även om man vill inkludera målspråkets

lexikon i sin språkbeskrivning så bör man inte försöka elicitera "hela" lexikonet vid ordeliciteringen. Av praktiska skäl kan det snarare vara rekommendabelt att introducera nya lexikala enheter efter hand som man kommit in på de mera komplexa eliciteringsfaserna. I sammanhanget är det dock viktigt att betona skillnaden mellan ett ords *uppslagsform* respektive dess *sandhiform*. Den förra refererar till hur orden uttalas då man läser upp dem utan en kontext (som i enkel ordelicitering) medan den senare refererar till ordens uttal i en mening eller fras då detta assimilerats (alt. dissimilerats) med hänseende på sin omgivning. Att göra en konsekvent skillnad mellan dessa är till stor hjälp i jakten på sådana fonotaktiska regler som verkar på fras- alternativt meningsnivå. Sandhiformen får man i regel först vid meningselicitering (se mera nedan).

Genom ordelicitering får man därtill en bild av språkets fonologi, vilket också är bland det första man bör rikta in sig på att försöka analysera. För enkelhets skull kan vi dela upp fonologin i fyra delar, nämligen fonemuppsättning, allofoni, fonotax samt prosodi. Vad ordeliciteringen således huvudsakligen ger oss är språkets fonemuppsättning, d.v.s. vilka ljud som är de minsta betydelseskiljande enheterna, samt kunskap om s.k. allofoni, d.v.s. (regelbundna) ljudskillnader vilka inte är betydelseskiljande. Delar av språkets fonotax får vi också veta, d.v.s. vilka ljud som får kombineras, vilka ljud som kan förekomma var i stavelser respektive ord, etc. Vad gäller prosodin blir denna fonologiska aspekt egentligen inte viktig i detta stadium såvida man inte har att göra med ett tonspråk. En icke helt obegåvad rekommendation i sammanhanget är att förkovra sig i någon av de mängder med bra introduktionsböcker i fonetik och fonologi som finns tillhands, t.ex. Clark & Yallop (1990), Garlén (1988; trots dess något missvisande titel). Det kan även vara viktigt att i förväg ha bekantat sig med konsten att transkribera, vilket kan vara nog så besvärligt med ett obekant språk (se även kapitel 8). Man ska, hur som helst, inte förvänta sig att i detta stadium lyckas beskriva fonologin helt och hållet, eftersom en hel del fonologiska fenomen verkar över segment längre än enskilda ord. Detta gäller framför allt prosodin (se dock mera härom under "meningar" nedan).

Frasfasen: Det som här refereras till med termen *fraser* är i första hand olika, vad som i europeiska språk kategoriseras som, *attributiva nominalfraser*, t.ex. "trädet grenar", "min hund", "stort hus", "tre kor" o.dyl. Anledningen till att vi här gör denna terminologiska begränsning är helt enkelt att övriga frastyper inte lika lätt låter sig eliciteras enskilt, t.ex. skulle det verka aningen konstlat att försöka elicitera lösryckta prepositionsfraser i stil med 'på bordet', 'till hyddan'. Obeaktat detta så är ändå attributiva nominalfraser sällan oproblematiske. För enkelhets

skull kan vi börja med att dela in dessa i två huvudtyper, nämligen *genitivkonstruktioner* samt (övriga) *attributiva konstruktioner*, vilket i de flesta fall kan vara en rekommendabel distinktion att göra.

Vad gäller (attributiva) genitivkonstruktioner bör man vara på sin vakt mot framför allt två saker, nämligen eventuella konstruktionsskillnader mellan nominell genitiv, t.ex. "Kajsas klänning", respektive pronominell genitiv, t.ex. "hennes näsa" (dessa respektive konstruktioner kan skilja sig avsevärt åt och gör det oftast) samt huruvida språket gör skillnad på s.k. skiljbar genitiv (*alienable possession*) respektive oskiljbar genitiv (*inalienable possession*). Det förra refererar till förhållanden där det ägda går att skilja från ägaren, t.ex. "Kalles skor", medan det senare refererar till förhållanden vari det (i princip) inte går att skilja det ägda respektive ägaren åt, t.ex. "Kalles ögon", "Kalles föräldrar". En del språk gör morfologiska, ibland syntaktiska, skillnader mellan dessa båda konstruktioner.

Vad gäller de övriga attributiva konstruktionerna kan vi först och främst nämna (förenade) demonstrativer vilka är relativt viktiga att urskilja. Rumsligt avstånd i olika grad (från talaren, ibland även från lyssnaren) finns i stort sett alltid med som ett särdrag, d.v.s. "här" respektive "där". Därtill skiljer en del språk på demonstrativer som pekar ut "den här" i motsats till "just precis (exakt) den här". Även detta kan göras i olika grad. Vad gäller räkneord och vad vi i europeiska språk benämner adjektiv, klassificeras dessa i många språk egentligen som fulljädrade nomen.

Det bör i sammanhanget poängteras (och vilket egentligen gäller samtliga attributiva nominalfraser) att vad vi i europeiska språk ofta beskriver som attributiva nominalfraser, t.ex. "ett lövrikt träd", i andra språk är identiska med predikativa konstruktioner, d.v.s. ingen formell skillnad görs mellan fraserna "ett lövrikt träd" och "trädet är lövrikt". Ytterligare andra språk föredrar relativkonstruktioner framför de enkla attributiva konstruktionerna, t.ex. "ett träd som är lövrikt" eller "trädet, det lövrika". Förhoppningsvis märker man efter hand vad som verkar vara relevant för språket och kan finlipa sin elicitering i takt med detta. Notera dock att i stort sett samtliga språk erbjuder flera alternativa konstruktionstyper (jmf de svenska exemplen) av vilka en del förekommer mera frekvent än andra. Så kallad *parafraserande elicitering* är för detta ändamål inte alls dumt, vilket enkelt innebär att be informanten säga om samma sak fast på ett annat sätt (se även under "meningar" nedan).

Vad fraseliciteringen eventuellt kan ge oss (i den mån målspråket besitter dessa egenskaper) är en fingervisning om t.ex. ordklassindelningar, ordföljder, genus-system med eventuell kongruensböjning, lokalkasus, samt s.k. sandhi-fenomen vad gäller fonem och eventuella toner.

Meningsfasen: När man så lyckats elicitera en mängd ord och fraser, och förhoppningsvis fått en viss inblick i språkets karaktär, är det rimligt att övergå till hur dessa ord och fraser används i mera komplexa strukturer. Det ska dock inledningsvis nämnas att många språkeliciterande lingvister börjar hela eliciterandet, inte med ord och fraser utan, med enkla meningar, typ "jag jagar en björn", "du jagar en björn", etc., vilka ofta inkluderar pronominella subjekt och objekt. Framför allt om man sysslar med partiella språkbeskrivningar kan detta t.o.m. vara fördelaktigare då man snabbare kommer åt mera komplexa strukturer. Det kräver å andra sidan desto intensivare analys av det eliciterade materialet.

Vad som vid meningseliciteringen torde framstå som speciellt viktigt är kontextens betydelse. Att bara försöka elicitera lösryckta meningar garanterar ingen bra språkbeskrivning. Risken är stor att språkets kontextberoende helt, eller i bästa fall till stor del, negligeras. Framför allt gäller detta om målspråket har ett rikt tempus-aspektsystem, i vilket fall det kan verka förvirrande för informanten som inte vet vad som frågas efter. De eliciterade meningarna riskerar då att i hög grad bli inkonsekventa och samma (typ av) mening kan ibland bli översatt än med ena, än med den andra formen.

Samarin (1967: 37) citerar ett beskrivande exempel på kontextens betydelse. I korthet: en lingvist som studerade ett av de många nordamerikanska indianspråk frågade sin informant hur man säger 'jag springer'. Informanten satt först tyst och verkade mest allmänt ointresserad. Plötsligt sken han upp och började prata, snabbt och mycket. P.g.a. lingvistens uppenbara svårigheter att transkribera i informantens takt, upprepade informanten sin berättelse, både en och två gånger, dock utan att lingvisten blev så mycket mera behjälpt av detta. Slutligen undrade lingvisten om allt det som informanten sagt verkligen betydde 'jag springer'. "Naturligtvis inte" svarade informanten, "det betyder att jag satt här med dig, tittade ut genom fönstret, fick syn på en hjort, plockade upp mitt spjut och nu springer jag efter den" och lade tyst till att "endast en dåre springer för ingenting."

För att få något slags struktur på meningseliciterandet och likaledes för att underlätta analyserandet av de eliciterade meningarna bör man utnyttja s.k.

paradigmatisk (menings)elicitering, vilket enkelt uttryckt innebär att man successivt ändrar ett språkligt särdrag åt gången för varje ny mening man eliciterar.

Vad gäller tempus, brukar de flesta språk skilja på åtminstone nutid och dåtid, en del språk medelst fria eller bundna partiklar, andra medelst vad vi enklast skulle kunna kategorisera som adverb. Speciellt två "saker" är viktiga att notera i sammanhanget, nämligen att många språk skiljer på dåtid (ibland även framtid) beroende på huruvida det är frågan om nära dåtid respektive fjärran dåtid, samt att nutid i troligen samtliga språk oftare fungerar som ett slags neutral tempus hellre än ett "nutida" tidspreciserande. Likaledes kan aspekt i många språk vara särdeles komplicerat (se speciellt Dahl 1985). Det verkar t.o.m. vara så att aspekt är en mera utbredd kategori än tempus, varför man alltid bör hålla utsikt efter aspektskillnader, t.ex. progressiv vs. icke-progressiv (ung. 'I am swimming' vs. 'I swim'), habituell vs. icke-habituell (ung. 'jag brukar simma' vs. 'jag simmar').

När det gäller att konstruera meningar som så dugligt som möjligt är tänkta att fånga upp eventuellt utstuderade tempus-, aspekt- och modusskillnader kan man med fördel, såvida man inte har en förkunskap om hur målspråket är konstruerat i detta avseende, nyttja det av Dahl (1985: appendix) konstruerade s.k. TMA-formulär. Man bör dock inte låta sig styras alltför mycket av förtryckta listor, vare sig det gäller ordlistor eller meningslistor.

Notera också att en del språk nyttjar skilda konstruktionsmodeller för transitiva respektive intransitiva meningar, varför det kan vara lämpligt i somliga fall att konstruera paradigmatiske listor baserade på just den skillnaden. Ytterligare en viktig skillnad som i vissa språk kan vara avgörande är huruvida den aktivitet som verbet refererar till är dynamisk eller statisk. En del språk nyttjar t.ex. tempus på olika sätt för dessa verb.

Om man under eliciterandets gång, eller snarare då man gör successiva analyser av det eliciterade materialet, märker något t.ex. morfologiskt element som verkar återkomma regelbundet i målspråket utan att man med nödvändighet helt lyckas tolka dess betydelse eller funktion, så kan man övergå till något vi kan kalla *målinriktad (menings)elicitering*. Detta innebär att man försöker konstruera meningar i kontaktspråket utifrån vad man tror att det specifika språkliga särdraget har för funktion, för att därigenom söka förutsäga dess förekomst i målspråket. Målinriktad elicitering kan dessutom vara en bra metod för att kontrollera riktigheten av sådana språkliga särdrag där man tycker sig vara säker. Målinriktad elicitering är även bra då man vill elicitera interrogativa samt

negerade meningar. Vad man då bör göra är att först beskriva olika (tänkta) situationer vari de interrogativa respektive negerade meningarna kan tänkas förekomma.

Med parafraserande (menings)elicitering kan man elaborera (i princip) samma semantiska innebörd med varierande grammatiska konstruktioner. Därigenom kan man komma åt syntaktiska konstruktioner vilka man annars kanske inte skulle ha lyckats förutse, ty samtliga språk erbjuder mängder med alternativa uttryckssätt för de flesta yttranden.

Det finns i princip ingen gräns för hur komplicerade meningar man kan konstruera, så länge de går att analysera. Att efter hand sträva efter långa meningar, med komplexa nominalfraser, rikliga förekomster av konjunktioner, adverbial, negeringar, etc., bör principiellt sett inte avskräckas ifrån utan snarare uppmuntras till. Har man väl lyckats förstå sig på åtminstone stommen av språkets tempus/modus/aspekt-system ter sig de mera komplexa meningarna förvånansvärt lika de enklare varianterna.

Den information man erhåller genom meningselicitering är företrädesvis av syntaktisk natur, bl.a. ordföljder, eventuell böjningsmorfologi, tempus/modus/aspekt-skillnader, konjunktionsanvändning, m.m., samt av prosodisk natur, bl.a. satsintonation, men även s.k. sandhiformer för de ord vi tidigare endast fått uppslagsformerna för.

Textfasen: Att elicitera hela texter är kanske det bästa sättet att s.a.s. binda kontexten så mycket som möjligt. Notera att texter i detta sammanhang kan betyda allt från sagor, mytiska och/eller religiösa berättelser, etc., till beskrivningar av hur man skördar, bygger hus, etc., d.v.s. längre, sammanhängande berättelser av vad slag det än månde vara. Framför allt är texteliciterandet en underlättande omständighet för informanten, då dylika ger en mera naturlig kontextuell inramning åt det eliciterade språkmaterialet. Det underlättar även för lingvisten i det långa loppet eftersom, framför allt, tempus och aspekt med största sannolikhet nyttjas mera konsekvent. Därtill blir själva eliciterandet genast lite mindre tråkigt och, vilket kan vara nog så viktigt, mindre formellt. Notera dock att den ökade talhastigheten tillsammans med olika s.k. sandhi-fenomen kan få det eliciterade materialet att variera avsevärt i jämförelse till den övriga typen av elicitering. Det finns därutöver även vissa fenomen i somliga språk som sällan, eller aldrig, kommer fram om man endast eliciterar lösryckta meningar. I t.ex. de afrikanska bantuspråken finns ett välutbrett

fenomen, s.k. konsekutivt tempus, vilket i korthet går ut på att man i längre berättelser böjer verben lite annorlunda än man gör i "vanligt" tal. Härigenom fångar man också en hel del pragmatisk kunskap vilket, om man nöjde sig med lösryckta meningar, så gott som helt skulle förbigås.

En del lingvister, bl.a. Samarin (1967: 67f.), anser därtill att de texter man samlar ska vara *intressanta*, vilket innebär att texterna ska vara sådana att man lösnade kan studera dem långt efter det att de tjänat sitt syfte i den lingvistiska analysen. Vad detta innebär är att texterna inte ska vara "bara snack" utan av faktiskt antropologiskt, filosofiskt, eller annat, värde, d.v.s. det kan vara väl så viktigt att samla texter om hur man t.ex. planterar blommor (vad man använder för slags redskap, i vilken typ av jord man ska göra det, etc.), d.v.s. mera ett slags bruksanvisning istället för en enbart "mekanisk" beskrivning av vad som händer (vem som sa vad till vem, etc.). Därtill bör texterna vara *autentiska*. Samarin (ibid.) beskriver ett talande exempel på detta. Då han bad Sango-barn (i centrala Afrika) beskriva hur man fiskar, började de med viss inlevelse beskriva vad Samarin först trodde var äkta erfarenheter, men vilket senare visade sig vara en översättning av vad de mindes från det de lärt sig i sin franska skola.

6. Det eliciterade materialet

När man så har ett eliciterat och analyserat material, måste detta naturligtvis kontrolleras på något sätt, förslagsvis gentemot informanten. Det är dock viktigt att detta sker fortlöpande genom så gott som hela språkeliciteringen. Att nyttja korrektiv elicitering, t.ex. genom att repetera vad informanten säger, genomgående under eliciteringen är en givande rekommendation.

Nedan följande tabell är tänkt att, med utgångspunkt från ovan givna schema, något förenklat sammanfatta vad analysen av det eliciterade materialet ger oss för sorts kunskap.

<i>ord</i>	<i>fraser</i>	<i>meningar</i>	<i>texter</i>
lexikon/semantik	lexikon/semantik	(lexikon)	(lexikon)
fonologi	fonologi	prosodi	prosodi
morfologi	morfologi	morfologi	morfologi
(syntax)	syntax	syntax	syntax
(pragmatik)	(pragmatik)	(pragmatik)	pragmatik

Vad tabellen ovan vill säga är att i ordeliciteringen är den huvudsakliga kunskapen vi får angående målspråket dess fonologi respektive (delar av dess) ordförråd. Morfologi får vi också veta något om (bl.a. ordstruktur, delar av derivationsmorfologin, m.m.). Däremot vad gäller syntax och pragmatik får vi i stort inte veta någonting. Således har vi satt syntax och pragmatik inom parentes.

Vad man hinner med utav allt detta beror till stor del på bl.a. hur mycket tid man har till förfogande, hur mycket man har möjlighet att arbeta tillsammans med sin(a) informant(er), m.m. En viktig faktor i sammanhanget är även hur mycket man som lingvist hinner exponeras för språket och därigenom lära sig att prata och förstå det, om än så lite. Detta påverkar förvisso inte enbart språkbeskrivningens kvantitet utan även dess kvalité. Vad de flesta språkbeskrivare verkar hoppa över är lexikonet, d.v.s. de föredrar att jobba med en liten (ibland väldigt liten) skara ord vilka de sedan elaborerar i olika meningar i syfte att få fram det fonologiskt respektive grammatiskt relevanta i språket. Vad sedan gäller semantik brukar antropologiska lingvister (och/eller antropologer) speciellt syssla med detta (eller åtminstone vissa aspekter utav det), t.ex. gör de ofta partiella studier av bl.a. släktskapsterminologier. Pragmatisk kunskap är också ofta förbiset vilket förvisso verkar dyka upp i allt fler språkbeskrivningar. Fortfarande tycks dock detta vara förbehållet sådana språk vilka redan är relativt välbeskrivna.

Nåväl, vad kännetecknar då en bra språkbeskrivning? Eftersom en språkbeskrivning egentligen inte är någonting annat än en teoriframställning (av ett språks struktur) så gäller naturligtvis vad som i kapitel 3 sagts om kriterier för vetenskapliga teorier i allmänhet. Dock, vad gäller speciellt språkbeskrivningar brukar man bl.a. nämna att de ska vara *naturliga*, *enhetliga* samt *kompletta* (jmf Samarin 1967: 55ff.).

Att språkbeskrivningen ska vara naturlig innebär, något förenklat, att den ska beskriva ett naturligt (vardagligt) talspråk (jmf även vad som sagts om s.k. *vernacular* i kapitel 4). Vad detta enkelt vill säga är att det språkmaterial som lingvisten eliciterar inte ska vara konstlat eller onaturligt. Språkets "naturlighet" bestäms förvisso inte enbart av dess status som möjligt förekommande, utan i hög grad även av den situation det yttras i, av vem det yttras, etc. Dock, varje modersmålstalare har en inneboende känsla av vad som kan anses vara acceptabelt respektive oacceptabelt. Informanten får således bli den enväldiga domaren vad gäller språkbeskrivningens naturlighet. Informantens omdöme kan dock bli påverkat av själva eliciteringssituationen (vilken av naturliga orsaker inte

är naturlig) och framför allt av lingvisten, eller snarare av vad informanten tror, eller inte tror, att lingvisten är ute efter (se närmare om detta i kapitel 4 ovan).

Lingvisten utövar således en influens på materialet, vilket kan ta sig i uttryck på två plan. För det första, hans/hennes (rent vetenskapliga) teoretiska inställning till hur språk är, eller bör, vara beskaffade bidrar starkt till språkbeskrivningen. Detta verkar dock ha varit ett större problem på 1800-talet då i stort sett samtliga språkbeskrivningar baserades på de grekisk-latinska grammatikteorierna. Lingvistens teoretiska inställning påverkar därutöver även de "saker" vilka han/hon eliciterar då dessa i stort konstrueras utifrån hans/hennes lingvistiska förkunskaper. För det andra, lingvistens eget språks särdrag och natur kan även det påverka språkbeskrivningen. Om det t.ex. i lingvistens språk görs fonologiska skillnader mellan aspirerade och oaspirerade tonlösa klusiler är risken så gott som obefintlig att detta fenomen, förutsatt att det även finns i målspråket, förbises. Å andra sidan finns det därigenom även en risk att lingvisten projicerar sitt eget språks egenheter på målspråket. Dock, den största influensen av den senare typen verkar dock vara att sådana fenomen som inte finns i lingvistens språk inte heller uppmärksammas i målspråket, ett förhållande som en god allmänlingvistisk kompetens, åtminstone teoretiskt, borde kunna avvärja.

Vad gäller enhetlighet innebär detta kort att språkbeskrivningen inte får vara motsägelsefull (jmf konsistens i kapitel 3 ovan). I samtliga språk finns en del språkliga fenomen vilka av en del anses fullt acceptabla, av andra fullt oacceptabla, medan ytterligare andra verkar vilja placera dem i något slags gråzon. Det går inte att ge någon generell tumregel för hur dessa situationer ska hanteras, förutom att inte avsätta alltför mycket tid och möda på att söka reda ut dem. Om två informanter ger sig in i en dispyt huruvida t.ex. ett visst specifikt ord ska uttalas med [e] eller [i] bör man rimligen inte fastna alltför länge vid detta. Förhoppningsvis löser sig saken längre fram i analysen.

Att materialet ska vara komplett innebär inte att hela språket, lexikon såväl som fonologi och grammatik, ska vara beskrivet. I detta sammanhang är en språkbeskrivning komplett då samtliga *slutna språkliga kategorier* har blivit fullt beskrivna, t.ex. slutna ordklasser, avlednings- samt böjningsmorfem, tillsammans med de regler som styr deras användning. Återigen kan det vara av vikt att betona att denna definition av *komplett* snarare beror på tradition än vetenskapligt resonering.

7. Några avslutande ord

Nedan följande tabell kan enkelt tjäna som ett slags sammanfattning av kapitlet.

Allmänna förberedelser	kontakt / guide / tolk forskningstillstånd, visum, vaccinationer, etc.
Inför språkeliciteringen	språktypologi (språkliga universalier) tidigare publicerat material träna transkribering / intervjuteknik planering av eliciteringen
Under språkeliciteringen	förklara för informanten sätt på bandspelaren ord-fraser-meningar-texter anteckna och transkribera under tiden avbryt gärna för diskussioner
Efter språkeliciteringen	sortera, analysera och kontrollera materialet
Språkbeskrivningen	naturlig, enhetlig, komplett intressanta / autentiska texter

Avslutningsvis, kan vi bara kort beröra en förvisso viktig fråga som förbisetts ovan och vilken har att göra med hur man ska presentera sin språkbeskrivning. Det vanligaste sättet är tveklöst att skriva grammatikböcker vilka är ämnade att fungera som läroböcker. Hur man sedan i dessa disponerar språkbeskrivningen är i stort beroende av vilken lingvistisk tradition (skola, e.dyl.) lingvisten tillhör. Det kanske mest genomgående är att börja med en fonologisk beskrivning av språket jämte vilken ortografi (stavningskonvention) man använt. Därefter är det mer eller mindre upp till den enskilde lingvistens godtycke och/eller pedagogiska läggning.

Bibliografi

Bloch, Bernard & George L. Trager (1942). *Outline of linguistic analysis*. Linguistic Society of America. Baltimore MD.

Bloomfield, Leonard (1942). *Outline guide for the practical study of foreign languages*. Linguistic Society of America. Baltimore MD.

Clark, John & Colin Yallop (1990). *An introduction to phonetics and phonology*. Basil Blackwell. Oxford.

Dahl, Östen (1985). *Tense and aspect systems*. Basil Blackwell. Oxford.

Garlén, Claes (1988). *Svenskans fonologi*. Studentlitteratur. Lund.

Greenberg, Joseph H. (1966). Some universals of grammar with particular reference to the order of meaningful elements. I andra upplagan av *Universals of language*, sid 73-113. Redigerad av Joseph H. Greenberg. The M.I.T. Press. Cambridge MA.

Grimes, Barbara (1988). Redaktör för: *Ethnologue*. Elfte upplagan. Summer Institute for Linguistics. Dallas TX.

Nida, Eugene (1947). Field techniques in descriptive linguistics. *International journal of American linguistics* 8: 138-146.

The principles of the International Phonetic Association (1949). University College. London.

Samarin, William J. (1967). *Field linguistics*. Holt, Rinehart and Winston. New York.